

'הקיבוץ הברזילאי' כמייצג מובהק של דגם הקיבוץ התנועתי, שמקיים זיקה הדוקה אל תרבותה של 'ארץ האם' ואל קהילתה היהודית.

ג. התחלות

תנועת הנוער 'דרור' נוסדה ברוסיה בשנת 1911. שלוחה ראשונה שלה בברזיל הוקמה בעיר פורטו אלגרה ב-5 באוקטובר 1945. הסניף הברזילאי נוצר בהשפעת השלוחה הארגנטינאית של 'דרור' בהנהגתו של קיטרון, וכעבור זמן קצר נפתחו סניפים נוספים של התנועה בריו דה ז'ניירו ובסאו פאולו. כנהוג במפלגות השמאל הישראלי, היו בתנועות הנוער המזוהות עמן פיצולים ואיחודים לא מעטים. תנועת 'דרור' בישראל, וממילא סניפיה בתפוצות, התאחדה בשנת 1952 עם תנועת הנוער 'גורדוניה – המכבי הצעיר' ונקראה 'איחוד הנוער החלוצי', ובשנת 1957 התאחד 'איחוד הנוער החלוצי' עם תנועת 'הבונים' והוקמה תנועת 'איחוד הבונים'. ואולם בתודעת חברי התנועה בברזיל היא הייתה ונתרה כל העת, אז וגם היום, בשמה הראשוני והמקורי – תנועת 'דרור'⁴⁵ וכך אכנה אותה גם להלן.

ייעודם של שורת איחודי המסגרות הללו הוצג במכתב ברכה ששלח בן-גוריון לוועידת הייסוד של 'איחוד הנוער החלוצי' באוקטובר 1952. הוא שרטט במכתבו את המגמות בקרב הנוער הישראלי: חלקו נתפס לניהיליזם, לציניות ולרדיפה אחרי קריירה, חלקו נוהה אחר 'הפרזה הפטריוטית הנבובה', וחלקו נסחף אחר 'האש הזרה' שמקורה 'כביכול מפי הגבורה – האפיפור המודרני היודע הכל והממונה היחיד על המדע, האמנות, המוסר, החברה, המשק והשלטון; לא רק בארצו אלא בעולם כולו', קרי סטלין והקומוניזם. בנסיבות הללו איחל בן-גוריון: 'יהא האיחוד שאתם מקימים עכשיו בין חלקי נוער בגולה משמש התחלה להסתערות רעיונית על הנוער היהודי בארץ ובגולה להכשירו במחשבה ובמעשה למהפכה היהודית המתחוללת לעינינו בארץ על ערכיה היהודיים, והאנושיים, הציוניים והסוציאליסטיים'⁴⁶. מבעד למליצות ניכרו הציפייה לתמורה במגמות שרווחו בקרב הנוער הישראלי והתקווה שדווקא נוער אידאליסטי שיעלה ארצה מן 'התפוצות השבעות' יתרום לבואה של התפנית המקווה. חברי תנועת 'דרור' בברזיל, שנציגיהם השתתפו בוועידה הנזכרת, ראו עצמם בתקופה הנדונה כאן רתומים למימושה של ההשקפה העקרונית הבן-גוריונית.

קרלה בסנזיפינסקי תיארה את תהליך התגבשותה של תנועת 'דרור' הברזילאית בהתמקדה בגורמים החברתיים, הרעיוניים והתרבותיים המקומיים, ובהסתמכה על קורפוס עדויות נרחב.⁴⁷ עבודתה משתלבת בגישה רווחת בחקר תנועות הנוער, שכולטת בספרו של שלמה בר-גיל על היקלטות

45 ר' קורינלרי, '60 שנה דרור, גורדוניה, הבונים', ח' זמיר (עורך), 60 שנה: עלייה – הבונים דרור ברזיל, קיבוץ ברור חיל, ברור-חיל 2008, עמ' 9; ח' זמיר, 'ראשיתה של תנועת "דרור" בברזיל', שם, עמ' 13-15; פריזל (לעיל, הערה 3), עמ' 19-20; ש' בר-גיל, בראשית היה חלום: בוגרי תנועות הנוער החלוציות מאמריקה הלטינית בתנועה הקיבוצית, 1946-1967, קריית שדה-בוקר תשס"ה, עמ' 28-29.

46 בן-גוריון אל ועידת האיחוד, 16 באוקטובר 1952, אב"ג.

47 C. Bassanezi-Pinski, *Pássaros da Liberdade: Jovens, Judeus e Revolucionários no Brasil*, São Paulo 2000

בוגרי תנועות הנוער החלוציות מאמריקה הלטינית בתנועות הקיבוציות, ושמדגישה את היסודות המרכזיים שעברו כחוט השני בקורותיהם. יסוד אחד הוא נקודת המבט האופטימית על המציאות שאפיינה את העולים הללו, שהאמינו בתום לב כי הם מצטרפים להגשמתה של תפיסת עולם רעיונית ציונית-סוציאליסטית צודקת וראויה מבחינה אנושית. יסוד אחר הוא פרשנותם הייחודית למושג החלוציות כמשאת נפש וכמרכיב המגדיר בו זמנית את זהותם העצמית והקולקטיבית. חלוציותם לא התבטאה בחדשנותם ולא נתפסה כסוג של פריצת דרך לאחרים דווקא, אלא הייתה ביטוי חד למידת מחויבותם למימוש המטרות הלאומיות של הכלל היהודי בישראל והעניקה ערך למטרות הללו על פני סדרי עדיפויות ואינטרסים אישיים.⁴⁸ הגילוי הקונקרטי של חלוציותם השתקף בראשית שנות השמונים של המאה העשרים בכארבעים קיבוצים שהיו בהם גרעיני עולים מדרום אמריקה, ושכבעשרה מתוכם מהם שרר צביון הגמוני של עולים מדרום אמריקה.⁴⁹

בדצמבר 1952 החל להיקלט בברור-חיל הראשון מבין שמונה גרעיני עלייה שעלו לישראל מקרב בוגרי תנועת הנוער 'דרור' בברזיל, ושקיבעו מכאן ואילך את זהותו של המקום בתורת 'הקיבוץ הברזילאי'. אעסוק בשלושה אירועים מכוננים בקורותיה של תנועת 'דרור' הברזילאית: כינוס לאפה במאי 1950, ההחלטה לכוון את כל גרעיני התנועה לקיבוץ ברור-חיל והענימות עם ההנהגה העליונה של 'איחוד הקבוצות והקיבוצים' בשנת 1956 בשאלה אם להמשיך לייעד את חניכי התנועה להיקלט אך ורק בברור-חיל.

ברור-חיל נוסד ב-19 באפריל 1948, והוא נקודת היישוב היהודית הראשונה שנוסדה בשנת תש"ח, הקיבוץ הראשון שהוקם בעיצומה של מלחמת העצמאות, והקיבוץ האחרון שהוקם לפני ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ב-14 במאי. שם הקיבוץ נשאל מיישוב עברי קדום מתקופת בית שני, בדומה לשימוש שעשה בשם זה הכפר הערבי הסמוך בריר, שהוקם באמצע המאה התשע-עשרה, ושמנה כ-2,200 נפשות. הקיבוץ נבנה על אדמת 'קרן קימת לישראל' במתכונת דומה לזו של ימי 'חומה ומגדל' וכחלק מהלחימה על פריצת הדרך לנגב. בעיתון 'הארץ' נכתב ב-14 במאי: 'לאור הבוקר והנה ישוב חדש על צריפיו ועל ביצוריו צץ והיה והוא שולח אות אזהרה אל הכפר שכנו: לקרב או לשלום'. בבוקרו של אותו יום הושלם כיבוש הכפר בריר, שתושביו נטלו חלק פעיל בחסימת תנועת השיירות היהודיות אל עבר יישובי הנגב, המקום נחרב, ותושביו סולקו ממנו.⁵⁰ הקיבוץ שוכן כ-50 ק"מ מצפון לכאר-שבע וכ-15 ק"מ ממזרח לאשקלון. מייסדיו היו חברי קבוצת 'הסנה', שעלו מקרב התנועה הציונית במצרים, ושמנו כ-140 איש. עקב קשיים כלכליים, קצה של התנועה הציונית במצרים, שנועדה לשמש כעתודת כוח האדם, והפילוג בתנועת 'הקיבוץ המאוחד' בשנת 1951 (התנועה שאליה השתייך ברור-חיל), נקלעה נקודת היישוב למשבר קשה.⁵¹ הקיבוץ הצטרף לתנועת 'איחוד הקבוצות והקיבוצים', שנוצרה כתוצאה מהפילוג, ושהייתה מזוהה עם מפא"י. נותרו בו חמישים ושישה חברים

48 בר-גיל (לעיל, הערה 45), עמ' 2, 130, 138.

49 R. Soldinger, *The Absorption of Latin American Immigrants in Kibbutzim*, Rehovot 1981, p. 3

50 'ישוב חדש בנגב חולש מאתמול על כפר פורע שהפריע לתחבורה היהודית', דבר, 20 באפריל 1948; 'י ויק, 'ברור חיל', הארץ, 14 במאי 1948; יומן בן-גוריון, 14 במאי 1948, אב"ג; ניר (לעיל, הערה 8), עמ' 380.

51 ד' רוזנהק, דרכי בברור-חיל, ברור-חיל תשמ"ט, עמ' 43-58.

קיבוץ ברור-חיל
בימיו הראשונים.
הקיבוץ נוסד
על ידי חברי
קבוצת 'הסנה',
חברי התנועה
הציונית במצרים,
באפריל 1948
(באדיבות יד-טבנקין)

בלכוד וכן עשרים ושישה מועמדים לחברות, מרביתם ממצרים ומיעוטם ממרוקו. בשיחה שהתקיימה ב-26 בנובמבר 1951 עם נציגי 'איחוד הקבוצות והקיבוצים', אמרו חברי מזכירות ברור-חיל (כולם מיוצאי מצרים):

עם עזיבת חברי מפ"ם בשנה שעברה עזבו חברים פעילים ותיקים. הרבה מהחברים שנשארו הם בלתי אחראים. בעיקר נמצאות במקום הרבה בחורות שלא רוצות לעבוד ונמצאות כאן בזכות בעליהן, שהמשק לא יכול לוותר עליהם. החברים לא רוצים כמצב זה לקבל עליהם תפקידים. אין לקבל את העלייה שבאה ממרוקו, באים ועוזבים והופכים את המקום לתחנת מעבר. ממצרים אין תקווה לעלייה בזמן הקרוב ולכן המסקנה שלהם, שהכרחי להביא למקום מיד קבוצה מאורגנת, רצוי לא מארצות המזרח. אחרת אין אפשרות קיום במקום גם להם. הם דורשים את הגרעין הברזילאי.⁵²

אם אלה יסרכו לבוא, הוסיפו חברי המזכירות, אזי הם מעוניינים בהשלמה של קבוצות אחרות, אבל עולי 'דרור' מברזיל היו בעדיפות ראשונה מבחינתם. באמצע 1952 הוחלט ב'איחוד הקבוצות והקיבוצים' כי בוגרי תנועת הנוער 'דרור' מברזיל שהחלו מגיעים ארצה בינואר 1950, ישמשו כמאגר האנושי החלופי שיאפשר את המשך קיומו ופיתוחו של קיבוץ ברור-חיל. הם נועדו עד אותה שעה להיקלט בקיבוץ מפלסים שבשער הנגב ואף שהו בו תקופה מסוימת, אך המתח שהתגלה ביניהם לבין בוגרי 'דרור' מארגנטינה שהיו רוב מניינם של חברי מפלסים, הביא לעזיבת מרביתם את המקום, להתגייסותם לנח"ל ולהעברתם להכשרה חקלאית, תחילה בקבוצת כנרת ובהמשך בקיבוץ אפיקים. הבחירה באפיקים לא הייתה מקרית אלא פועל יוצא מאופיו כקיבוץ גדול, בלתי דוקטרינרי, בעל פתיחות מחשבתית ומגוון מבחינה כלכלית – מרכיבים שתאמו את הלך הרוח ואת המנטליות של חברי תנועת 'דרור' הברזילאית ואת שאיפותיהם החלוציות.⁵³ בדילמה שהעמידה לפנייהם מזכירות 'איחוד הקבוצות והקיבוצים' – להקים קיבוץ חדש סמוך לצפת או לחזור לנגב ולתגבר שם

52 דו"ח ביקור ועדת המשק של 'איחוד הקבוצות והקיבוצים' בברור-חיל, 11 בספטמבר 1951, אי"ט, 7/294/3; ביקור נציגי 'איחוד הקבוצות והקיבוצים' בברור-חיל, 26 בנובמבר 1951, שם, 7/294/4.

53 פריזול (לעיל, הערה 3), עמ' 57-63; רוזנהק (לעיל, הערה 51), עמ' 66-68; קוריןנדי (לעיל, הערה 45), עמ' 11.

קיבוץ קיים – בחרו חברי תנועת 'דרור' מברזיל בחלופה השנייה. בזיכרונותיו סיפר אמיר פלוט, שנמנה עם חברי 'דרור' שהמתינו בברזיל לשעתם לעלות, כי הם קיוו בסתר לבס שיקרו שני דברים: שהבחירה תהיה בברור-חיל, בגלל הפיתוי שבהגשמת חזון הפרחת המדבר, ושיצליחו להחליף את שם המקום עקב הקושי בהגיית שמו, מאחר שהצליל הגרוני של האות חי"ת אינו קיים בפורטוגזית. בנימה אופיינית למזג הרווח בקרב מרבית חבריו לתנועה הוא סיכם: 'טוב, אי אפשר להשיג הכל בחיים...'⁵⁴.

ד. כינוס תנועת 'דרור' בלאפה

עם ראשית פעילותם, ערב הקמת המדינה, מנו חברי תנועות הנוער הציוניות בברזיל כמה מאות צעירות וצעירים בשנות העשרה ובתחילת שנות העשרים לחייהם. הגורם הממסדי הישראלי שקיים מגע עם נציגי תנועות הנוער בברזיל בשנות החמישים הראשונות היה שליחי 'קרן קיימת לישראל', שעמדו בקשר שוטף עם מחלקת הנוער והחלוץ בהסתדרות הציונית. בדיווחים שהם העבירו למוסדות הציוניים בירושלים הוגדרה פעולת תנועות הנוער החלוציות, בעיקר זו של 'השומר הצעיר' ו'דרור' (שהפכה בינתיים ל'איחוד הנוער החלוצי'), 'כשחיה נגד הזרם'. להערכת השליחים היו בתנועות הנוער כ-13,000 נערות ונערים, וכחמישית מהם היו פעילים בתנועות המגשימות. המדובר היה בכ-2,500 צעירים, שכמחציתם היו חברים ב'שומר הצעיר' וכמחציתם ב'דרור'. אף שמספרם היחסי היה קטן, נתפסו תנועות הנוער 'כגורם הדינמי ביותר בחיים הציוניים בברזיל, עם כל חולשתן'. הנוער החלוצי בתנועת 'דרור' תואר בגאוה כפי עסקניה הוותיקים של מפלגת 'פועלי ציון – התאחדות' (השלוחה העולמית של מפא"י) כ'מתעתד לקבל את הירושה הגדולה של ההגשמה הציונית-סוציאליסטית'.⁵⁵

בשנת 1949 הוקמו במימונה של ההסתדרות הציונית שלוש חוות הכשרה במדינת סאו פאולו עבור חניכי התנועות 'דרור', 'השומר הצעיר' ובית"ר, שחפצו להקנות לחבריהן הכנה מעשית ראשונית לקראת חיי השיתוף והחקלאות הצפויים להם בישראל. במישור העקרוני כוונה חוות ההכשרה לעצב את זיקתו של חבר התנועה למסגרת האידאולוגית שאליה השתייך, לסייע בגיבוש השקפתו על תופעות לאומיות ובעיות חברתיות בגולה ובארץ-ישראל, ובד בבד לעצב את אישיותו ולחדד את מודעותו לזיקה בין הפרודוקטיוויזציה של החיים הכלכליים היהודיים לבין דפוסי הקיום הלאומי היהודי. חוות ההכשרה של 'דרור', ששמה היה אֵיטוּפֶּבָּה והוסב ל'עין דורות', שכנה כ-15 ק"מ מעיר השדה ז'ונְדֵיאֵי וכ-70 ק"מ מהעיר סאו פאולו. יעקב אפרת, שליח מחלקת הנוער והחלוץ, דיווח לשולחיו בירושלים על חוות ההכשרה של 'השומר הצעיר' ו'דרור':

54 א' פלוט, תמיד בתנועה: יומן אישי במסע הציוני, (חמ"ד) 1998, עמ' 43.
55 י' אפרת למחלקת החלוץ והנוער, 3 בינואר 1949 ובכרואר 1950, אצ"מ, KKL5/17760 (הציטטה הראשונה מובאת מהמכתב השני); י' נטר ללשכה הראשית של 'קרן קיימת לישראל', 20 בינואר 1951, שם; פ' צ'רשניה, י' פטר ואחרים ללשכה המרכזית של 'קרן קיימת לישראל', 13 בנובמבר 1953, אצ"מ, KKL5/21074; ק' חרמץ, 'הכינוס הארצי הראשון של מפלגת פועלי ציון – התאחדות בברזיל', דבר, 5 במרס 1950 (מכאן הציטטה השנייה).